

Перші кроки у професії

Відшумів випускний вечір. Настав час прощання з вузом, однокурсниками, і от я вже в Чернігові. Візит до Пилипа Омеляновича Гученка – директора обласної бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Додержання всіх формальностей для влаштування на роботу, і мій перший день в бібліотеці.

Тоді вона мала два помешкання. Одне – на вулиці Попудренка, 60 (будинок з часом знесли), де був кабінет директора, абонемент, бухгалтерія і сектор міжбібліотечного абонементу. Друге – на вулиці Пролетарській, де знаходився читальний зал на території Єлецького монастиря, а точніше – у храмі святих апостолів Петра і Павла, де за часів Іоанна Максимовича був архієрейський дім.

З першої хвилини перебування на монастирській території пережила щось схоже на ступор. На дворі панувала бузкова весна шістдесят шостого року, а Успенський собор Єлецького монастиря, келії і сама трапезна, мурована огорожа мали вигляд споруд, які кілька годин тому пережили наліт німецької авіації. Кинулися в очі руїни будинку з червоної цегли. Пізніше одна старенька, яка інколи щось збирала в чагарниках, розповіла мені, що зруйнована будівля під час німецької окупації була каплицею. Одного разу тут священик провів службу проти Гітлера. Окупанти священика вбили, а каплицю спалили. Цеглу розібрали люди для своїх потреб після визволення Чернігова.

Можливо, це легенда. Однак не на порожньому місці народжуються легенди. В історичній же літературі знаходимо відомості, що під руїнами опинився будинок ігумена XVIII століття.

Між трапезною та Успенським собором утворилася «миргородська» калюжа, яка виходила з «берегів», коли із чорного захмареного неба виливалися тонни дощу. Мешканці собору, дуже талановиті художники-реставратори, переплигували калюжу, як справжні акробати. Та й нам доводилося її обходити скрізь чагарники.

Успенський собор до утворення заповідника, по суті, був зачинений. Але від співробітників реставраційної майстерні ми знали, що у соборі розмістились склади нафтопродуктів, борошна та ще чогось. Куполи собору заіржавіли. Розбиті залізні листи чорно-коричневого брудного кольору стогнали людськими голосами, коли здіймався сильний вітер. Поламані хрести підскакували, з гуркотом опускалися на залізні куполи і здавалося, що вони теж стогнали від болю. Розбиті двері собору, колись світло-коричневого кольору, бовталися на одній петлі. Основи Успенського собору підмивали підземні води, які можна було побачити в колодязі навскі від храмової споруди. Вода була кришталевисто чистою. Там плавали коропи. Їх було добре видно, як і тріщину на стіні собору з лівого

боку, якщо дивитися на храм, ідучи доріжкою у Петропавлівську церкву.

Зі свого робочого місця в трапезній я бачила усипальницю Чернігівського полковника Якова Кіндратовича Лизогуба. Він розпочав її спорудження незадовго до своєї смерті. Цю роботу завершив його син Юхим. Усипальниця збудована з південного боку Успенського собору. Після освячення, яке відбулося 14 вересня 1701 року, усипальниця одержала назву церкви. Праворуч від входу на стіні збереглася плита з епітафією. В середині нижньої частини дошки – герб Лизогубів і букви Я. К. Л. П. Ч., тобто «Яков Кондратович Лизогуб, полковник Черниговский».

Успенський собор Єлецького монастиря сьогодні

Згодом усипальниця використовувалась як бібліотека і ризниця. Складалась з двох приміщень, розділених тамбуром. В одному з них взимку топилася пічка. На столі стояв пречудовий макет собору Різдва Богородиці в Козельці, філігранно виконаний реставратором Ігорем Романовичем Іноземцевим. В нашій трапезній зимовими місяцями було дуже холодно. Ми сиділи у валянках і шубах, на руках рукавички з обрізаними «пальцями», щоб зручніше тримати ручки з металевими перами. У чорнильницях непроливайках замерзло чорнило. Від холоду нас врятували реставратори, дозволивши писати бібліотечні картки і працювати з картотеками у приміщенні з пічкою.

Кілька слів про іконостас Успенського собору, влаштований на великі кошти Чернігівського полковника Василя Дуніна-Борковського. На жаль, в епоху революційних катаклізмів він знищений. Його можна побачити лише на старих фото, вміщених у книзі «Картини церковної життя Черниговской епархии» (К., 1911). Пригадую, як одного літнього дня, здається, року 1968, ми побачили похилого віку чоловіка у темно-синьому кашкеті, який стояв на колінах навпроти Успенського собору, клав поклони і щось говорив. Здалось, що йому зле. Я і моя колега підійшли до нього і запропонували допомогу. Чоловік, все ще стоячи на колінах, сказав нам, що просить пробачення у Бога за свій вчи-

нок. Нарешті він піднявся на повен рист і сказав, що до революції служив у монастирі. Був дяком Успенського собору. У 1918 році, коли наступали більшовики, всі монастирські розбіглися, в тому числі втік і наш незнайомець, залишивши на поталу монастир, собор, іконостас. В тому, що сталося із цим святим місцем, колишній дяк винив і себе. Тому на схилі життя вирішив прийхати сюди і попросити прощення у Бога. Не знаю ні імені цієї людини, ні звідки він прийхав, а забути не можу.

Навіть необізнаній людині було видно, що монастирські келії – найдавніша цегляна жила будівля. Вона мала обшарпаний вигляд, такий, як від влучних пострілів артилерійських гармат.

Припускаю, що вони напояляги на ремонті хрестів, бань і дверей Успенського собору.

Пам'ятаю, як напередодні зйомок «Вія» до нас підійшов огрядний дядечко, представився співробітником Суздальського заповідника, запитав, чи працюємо ми тут, а почувши «так», почав кричати: «Як можна довести цей унікальний пам'ятник до такого критичного стану? Ви ж не люди! В Радянському Союзі подібних храмів практично немає! Бачте, вони тут працюють і поводять себе, як варвари!». Ми намагалися йому дещо пояснити, але куди там.

На крик вийшов наш завідувач читальним залом Дмитро Павлович Єдомаха. Він відвів суздальця у бік і заспокоїливо заговорив з ним. За кілька хвилин гість пішов геть, не сказавши нам нічого. Ймовірно, направився до обкому партії, як йому порадив Дмитро Павлович. Потім прийшли кіношники і розпочалися ремонтні роботи.

Відбувались вони і в нашому читальному залі. Річ у тім, що динамівці вирішили обладнати свою половину Петропавлівської церкви: побудувати спортивний зал для занять волейболом і боротьбою самбо, душові, теплий туалет, господарські та інші придатні для них приміщення. Наш директор Пилип Омелянович Гученко виклопав певну суму грошей в обласному управлінні культури, і будівельники та сантехніки, які працювали в «Динамо», здійснили косметичний ремонт, провели парове опалення в нашому читальному залі. Взимку ми вже почувалися людьми.

Церква стоїть на стародавніх печерах. Хлопчаки прочули, що через них під землею можна дістатись Києво-Печерської лаври. Аби в цьому переконатися, найсміливіші із смолоскипами залізли в печери. Кілька кроків, і ставало хлопчачкам ясно, що далі просуватися неможливо. Повертаючись назад, вони напускали багато диму, який крізь щілини в підлозі проникав у читальний зал. Наші читачі в паніці вискакували на вулицю. Дмитро Павлович або старший бібліотекар Валентина Степанівна Малая викликали пожежну команду. Холод, запах гарі, мокра підлога, з якої ледь вдавалося згорнути килимові доріжки, інші незручності – все це з часом не відлякувало наших читачів. Зал вміщав понад п'ятдесят людей. Деякі з них стали друзями бібліотеки на багато років.

Окрім хлопчачих витівок, нам дошкуляли важкі умови для збереження літератури. На другий поверх, де на тісних, збитих із дощок з провалиною стелажом стояли дореволюційні видання книжок і журналів, треба було пройти темним і промерзлим приміщенням. Тут на полицях попід стінами на дерев'яних стелажках зберігалися літописні книги, журнальні та газетні статті, інші бібліографічні видання, юридична література, зокрема, твори Анатолія Федоро-

вича Коні – видатного юриста, доктора карного права, літератора, наприклад популярного автора в описаний мною час. Важко повірити, але це правда: стіни плакали крупними сльозами. Видання береш в руки і відчуваєш вологість палітурок, проте на диво долоні сухі і сторінки книжок всередині теж сухі.

На другому поверсі було важко дихати від сухого повітря, особливо в сонячні дні. Хоча наша прибиральниця Анна Павлівна Брей кілька разів на день міняла воду у відрі, яке залишалося тут для зволоження середовища. Ця худенька, маленька на зріст жіночка одна, без помічників, тримала наше помешкання чистим і затишним. Як вона мила величезні монастирські вікна, загадка.

Поруч із дореволюційним фондом на другому поверсі була комірчина, де працював палітурник Федір Устимович Скрипець. Сусідньою комірчиною було «фотоательє» Дмитра Павловича Єдомахи. Так жартома ми називали це приміщення без вікон. Завдяки нашому завідувачеві читальним залом я маю дорогі для мене фотокартки, на яких зображені мої колеги. Не пам'ятаю вже, хто мені розповів, що давно-давно у «фотоательє» Дмитра Павловича жив відлюдник, і його підгодовували люди.

Із створенням Національного архітектурно-історичного «Чернігів стародавній» під справжню охорону було взято Успенський собор. Ліквідовано склади, які прижились тут, реставратори отримали окреме помешкання, засипано колодязь, води якого підмивали остови собору. Науковий працівник заповідника Раїса Боголюб раз на тиждень відчиняла храм, аби поміряти температуру і вологість повітря.

Одного разу я напросилась у середину. Мене охопив жах. На стінах Успенського собору, одному з небагатьох зразків мурованої монументальної архітектури XII століття, в якому збереглися залишки стінопису часів Київської Русі, не було видно жодної фрески. Стіни упродовж десятиріч були вкриті пилом і запусніням кінця світу. Раїса долонею намагалася стерти хоч трошки цей настил, але все було дарма. Під куполом храму жили голуби, можливо, і кажани, бо чувся звук, схожий не їхнє шарудіння.

На початку січня 1974 року, коли обком компартії обживав своє нове приміщення, ми переїхали в будинок, який донедавна займала обласна партійна організація. Півстоліття тут функціонує наша бібліотека. Вона прожила і проживає інше життя. А Єлецький монастир це – частина мого життя і душі, становлення як фахівця-бібліографа, краєзнавця-історика, пам'ять про молодість, людей, яких ніколи не забуду.

Людмила СТУДЬОНОВА
(З книги «Чернігівський
beaumont, або
Записки бібліографа»)